

UUS

TUUKKA TOMPERI

Talous: elämä ja tiede

”Kirjoittajista, jotka ovat yrittäneet tunnistaa ihmisluonnosta sen alkuperäiset piirteet ja osoittaa eron luonnon ja ihmisen aikaansaannosten välillä, muutamat ovat esittäneet ihmisen alkutilassaan pelkän eläimellisen tunnevoiman hallitsemana. He ovat esittäneet ihmisen kuin hänellä ei olisi mitään hänet pedoista erottavia mielenkykyjä, ei mitään poliittista yhteisyyttä, ei mitään keinoja ymmärtää tuntemukseensa, eikä edes mitään sellaisia ymmärryksen ja tunteen muotoja, joita ääni ja ele ovat niin omiaan ilmaisemaan. Toiset ovat kuvanneet luonnontilan pysyväksi sotatilaksi, jota lietsoo kilpailu eduista ja valta-asemista, jossa jokainen yksilö kilpailee yksinään muita vastaan, ja missä kanssaihminen läsnäolo on vain uuden kamppailun merkki. ---

Halu valaa perusta valitulle systeemille tai kiintyminen uskumukseen, että meidän on kyettävä tunkeutumaan luonnon salaisuuksiin aina olemassaolon ensilähteille saakka, ovat tässä aiheessa johtaneet moniin hedelmättömiin tutkimuksiin ja antaneet aiheetta monille villeille oletuksille. Ihmisen moninaisten ominaisuuksien joukosta valitsemme yhden tai muutaman tietyn, joiden perustalle rakennamme teorian, ja näin rajaamalla oman kuvauksemme siihen, millainen ihminen muka oli jossakin kuvitteellisessa luonnontilassa, jätämme huomiotta kaiken sen, millaisena ihminen on aina ilmentynyt omien havaintojemme puitteissa ja historian tiedoissa. ---

Jos sekä varhaisimmat että tuoreimmat kuvaukset mistä tahansa maailmankolkasta esittävät ihmiset aina kokoontuneina joukoiksi ja kunniksi; ja yksilön aina liittyneenä kiintymyksellään johonkin ryhmään, vaikka onkin mahdollisesti toista vastaan; harjoittamassa muistiin ja ennakkoinnin kykyjä; tottuneena viestimään omista tunteistaan, ja halukkaana ymmärtämään toisten tunteita – silloin nämä tosiseikat on hyväksyttävä kaiken ihmistä koskevan pohdintamme perustaksi. ---

Ihmistä on tarkasteltava osana ryhmiä, koska siten hän on aina elänyt. Yksilön historia on vain yksittäinen esimerkki niistä tuntemuksista ja ajatuksista, jotka ovat hänelle tyypillisiä oman lajinsa edustajana; ja jokainen tästä aiheesta tehtävä ajatuskoe on tehtävä suhteessa kokonaiseen yhteiskuntaan eikä suhteessa yksittäisiin ihmisiin.”

(Adam Ferguson: An Essay on the History of Civil Society, 1767.)

VIIME VUOSISADAN loppupuoliskolle asti politiikkaan osallistuneet luokat ja kansanryhmät omasivat aktiivisia tavoitteita, joista keskusteltiin avoimesti. Utooppinen kuvittelukyky ja poliittinen tavoitteenasettelu olivat keskeinen osa kansallisvaltioiden toimintaa, myös kaikissa rauhanomaisen, ei-vallankumouksellisen kehityksen läpikäyneissä maissa. Vielä 1930-luvun lamavuosien aikana tämä oli näkyvässä esimerkiksi Rooseveltin *New Deal*'issa ja Ranskan *Front Populaire*'ssa, sodan jälkeen monien itsenäistyneiden siirtomaiden halussa rakentaa oikeudenmukaista yhteiskuntaa, sodan loppumisen paikoin synnyttämässä paradoksaalisessa toivon orastuksessa, taloudellisessa ja sosiaalisessa regeneraatiopyrkimyksessä.

Ero nykyilmapiiriin kertoo omasta ajastamme ja sitä hallitsevien voimien hegemoniasta. 1980-luvulta lähtien poliittiseen agendaan on kuulunut lähinnä reaktiivisia strategioita, joko ennaltaehkäisy-yrityksiä tai toimintaa tapahtuneen jälkeen. Poliitikasta on tullut hallinnointia, *policya*, tai liik-

keenjohtoa, *managementia*, joka tapauksessa pyrkimystä hallita uhkaavia talouskriisejä ja samalla yhä tehostaa vahvimille taloudellisille voimille suotuisaa pääomien kasautumista. Järjestelmä ei ole koskaan ”vakautunut”, eikä ole ainuttakaan taloustieteilijää, joka haluaisi väittää sen voivankaan vakautua.

Johtavien taloustieteilijöiden enemmistö ei näe muuta vaihtoehtoa kuin nöyrytyä tekemään kaikkemme näiden pääoman virtausten sujuvoittamiseksi. Blairin ja Schröderin ”kolmannet tiet” ovat tämän *Realpolitikin* talousmetafysiikan ja -mystiikan mukaista huonoa pilaa. Ja jos kerran vaihtoehtoa ei ole, niin sehän vain todistaa että elämme parhaassa *mahdollisessa* maailmassa.¹ Tähän fatalismiin sorruttaessa katoavat samalla itsenäisyytemme rippeetkin, mutta ehkä se on talouden sujuvuuden lopullinen hinta.

Kysymys siitä, onko *vapaa markkinatalous* hyvästä vai ei, on absurdi, koska sellaista asiantilaa ei ole koskaan vallinnut. Entistä selvempää tämä on nykyajassa. Kylmän sodan päättymisen synnyttämästä vapautumisen tunteesta havahduttiin vain huomaamaan entistä voimakkaampi vallan polarisaatio. *Teknologian* hallinta, *rahavirtojen* hallinta (pankkien, vakuutuslaitosten ja eläkerahastojen omistuksen kautta), *luonnonvarojen* hallinta, *median ja tietoliikenteen* hallinta, ja *massatuhoasemarkkinoiden* hallinta ovat keskittyneet läntisten suurvaltain taloudellisesti ja sosiaalisesti varakkaimmalle eliitille.² Tällöin on mahdotonta puhua ”vapaista” markkinoista tai edes kuvitella, miten sellaiset vielä voitaisiin saada aikaan.

Huolimatta tämän näkymättömän käden puristuksesta taloustieteen valtavirta keskittyy valmiissa kehyksessä tehtävään kustannus-hyöty –analyysiin, sen sijaan, että taloustieteen perustanlaskijoiden tapaan rohkenisi käydä kiinni kehukseen itseensä, tämän taloudellisen elämänmuodon syntyyn, perustuksiin ja rakenteisiin. Näin taloustieteestä on rakentunut funktionalismin viimeinen linnake klassisten yhteiskuntatieteiden joukossa. Talouden kehys on muuttunut hallitsevuutensa vuoksi niin näkymättömäksi, että se on jo osa maailmankuvamme kyseenalaistamatonta perustaa.

Kuten on usein muistutettu, kapitalistisen elämänmuodon oikeuttaminen on etenkin tuon elämänmuodon *luonnollistamista*, sen ideologisen luonteen kiistämistä. Kapitalismin tuottama *homo oeconomicus* on ihmisen luonnollinen

osa ja kapitalismi kuin luonto itse, koska kaikki luonnossa on kamppailua ja kilpailua eloonjäämisestä ja menestyksestä. Sillä ei ole mitään väliä, ettei tämä biologisesti pidä paikkaansa, tai että taloustieteenkin totuus olisi kovin toinen, jos Adam Smithin ihmiskuvan sijaan olisi uskottu hänen maanmiestään, aikalaistaan ja kaimaansa Adam Fergusonia.

Toisekseen on onnistuttu irrottamaan taloudellinen järjestys kaikista toimintayhteyksistään. Vaikka elävien ihmisten maailmassa ei esiinny erillistä talouden sfääriä, perustuu ekonominen globalisaatio juuri hallinto-, neuvottelu- ja oikeusrakenteisiin, joissa toiminnan ehdoksi asetetaan talouden erillisyyden sosiaalisista, ekologisista, eettisistä ja muista vastaavista sidoksista.³ WTO, IMF ja Maailmanpankki eivät ansaitse kritiikkiä siitä, että ne pyrkivät *tehostamaan* talouden toimintaa, vaan juuri siitä perversiosta, että talouden tehokkuuden standardina toimii vain talous itse, ja tuon tehokkuuden arviointi suoritetaan vahvimpien länsimaisten toimijoiden näkökulmasta.⁴ Vielä 1900-luvulla vallitsi ajatus siitä, että toiminnan ja tavoitteiden arviointia voidaan suorittaa ilman viittauksia eettiseen hyvään ja pahaan – että taloudellinen menestys voi olla mittari itselleen, taloudellisesti menestyksekkäimpien toimiessa itse mittamiehinä.

Vastarinta edellyttää yllä olevien ennakoasetusten tiedostamista, esillä pitämistä ja kritisointia, mikä tapahtuu päivittäin käytävissä tulkintakamppailuissa. Samalla on osattava tunnustaa sellaisia toiminta-alueita, joiden hallinta on tehnyt tietyistä toimijoista toisia merkittävämpiä. Korporatiivinen, kommunikaatioteknologioiden tehostumisen ajan kapitalismi on ollut ylivoimainen suhteessa vastavoimiinsa kolmella ratkaisevan tärkeällä alueella: kyvyssään organisoida kollektiiveja ja kokonaisuuksia ja rationalisoida niiden toimintaa; kyvyssään hallita massajulkisuutta sekä materiaalisesti että ideologisesti; kyvyssään tuottaa ja ohjata yksilöiden affektiivisia panostuksia – haluja, koettuja tarpeita, toiveita, unelmia, ihanteita, motiiveja, elämyksiä ja eläytymisiä.

On selvää, että vasta-ajattelun vaikuttavuus on sidoksissa kykyyn vaikuttaa kullakin yllämainituista osa-alueista avautuvaan kenttään. Samalla lienee tarpeetonta muistuttaa, että juuri näillä kentillä – kollektiivien ja organisaatioiden ratio-

nalisoinnissa, julkisuuden hallinnassa, affektien ohjaamisessa – sijaitsevat myös suurimmat yhteiskunnalliset riskit, kollektiivisten ääriliikkeiden irrationaalisesta väkivallasta aina organisatoristen rationaliteettien elämismaailmaamme tunkeutuvaan voimaan.

On siis valittava eri reittien väliltä: joko kamppailu, jossa näitä kenttiä vallataan takaisin, kaikkine siitä seuraavine riskeineen, tai näiden kenttien hylkääminen ja kokonaan uusien toimintamuotojen etsiminen. Kumpikaan reitti ei vaikuta kovin uskottavalta. Olisiko liian ennalta-arvattavaa esittää, että vastarinta voisi sen sijaan yhä toimia sisältä käsin: liikkuu yllämainituilla kentillä, niin perinteisessä, hohtonsa kadottaneessa ja muotoon sidotussa parlamentaarisessa politiikassa kuin identiteettipolitiikkaan kietoutuneessa mediakulttuurisakin – mutta vastarintamiehenä, joka siirto kerrallaan liikuttaa peliä kohti inhimillisempiä päämääriä ja kauemmaksi sieltä, mihin maailman mahtavat omia asemiaan vahvistaakseen tähtäävät.

Kuten toteaa myös Habermas vannottaessaan luopumaan siitä ”metodisesta harhasta, joka liittyy yrityksiin hahmottaa tulevien elämänmahdollisuuksien konkreettinen totaliteetti”⁴, toisin näkeminen ja erilaisten vaihtoehtojen tunnistaminen yksittäisissä tilanteissa on tärkeämpää kuin parhaan mahdollisen maailman kuvan luominen. Uuden yleiskatsauksen aikaansaaminen ei enää ole utooppisen ajattelun välttämätön ehto, mutta yhteiskunnallisella tutkimuksella ja niin myös taloustieteellisellä tutkimuksella on silti paikkansa, jos uskotaan aikalaiskriitikoistamme valppainta:

”Meidän ei tule toimia niin kuin ne, jotka haluaisivat käyttää kuvitelmaansa yhteiskunnallisten lakien kohtalonomaisuudesta alibina voidakseen antautua fatalismille ja kyynisyydelle, vaan meidän täytyy muistaa, että tieteellinen selitys, joka antaa meille välineitä ymmärtää asioita – ja vapautua niistä – voi tehdä meidät myös kykeneviksi muuttamaan niitä. [...]

Sen tulisi opettaa ihmistä näkemään velvollisuuksiensa olevan siellä, missä hänen todelliset vapautensa ovat ja opettaa hänet ehdottomasti luopumaan kaikesta sellaisesta pelkuruudesta ja leväperäisyydestä, joka äärimmäisen pienenäkin

annoksena riittää antamaan yhteiskunnalliselle välttämättömyydelle kaiken vallan. Sen tulisi opettaa ihmisen taistellen vastustamaan sellaista hänessä itsessään ja toisissa ihmisissä piilevää opportunistista välinpitämättömyyttä tai illuusioista vapaata konformistisuutta, joka antaa yhteiskunnalliselle maailmalle, mitä se vaatii – pieniä myönnytyksiä, hyväntahtoista kohtaloonsa tyytymistä ja nöyryä rikoskumppanuutta.”

Pierre Bourdieu i. 8. 1930 – 23. i. 2002

Viitteet

1. Tätä Leibnizin ”parhaan mahdollisen maailman” teodikean maallistettua muotoa Bourdieu nimittää ”sosiodykeaksi”.
2. Ks. Samir Amin, ”The Political Economy of the Twentieth Century” (transl. Pascale Ghazaleh), *Monthly Review*, Vol. 52, 2/2000. Sääntöön on muutama vähäinen poikkeus, joista mainittakoon Venäjän, Kiinan, Intian ja Pakistanin ydinaseet sekä arabimaiden öljy, joskin useiden näidenkin maiden tapauksissa valtaa pitävä eliitti on omaksunut kapitalistiset perusarvot ja länsimaiset tavat.
3. William K. Tabb: ”The World Trade Organization? Stop World Take-over”, *Monthly Review*, Vol. 51, 8/2000.
4. Smith & Moran, ”WTO 101. Myths about the World Trade Organization”, *Dissent* Spring 2000.
5. Jürgen Habermas, ”Uusi yleiskatsauksettomuus”, teoksessa *Järki ja kommunikaatio* (toim. Jussi Kotkavirta). Gaudeamus, Helsinki, 1987.